UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Moskeijan uskonnonopetus koulun katsomusopetuksen korvaajana ja täydentäjänä

Ikkala, Jussi; Putkonen, Niina

Pauha, Teemu; Konttori, Johanna

2022-03

http://hdl.handle.net/10138/354820

Ikkala, J & Putkonen, N 2022, Moskeijan uskonnonopetus koulun katsomusopetuksen korvaajana ja täydentäjänä. julkaisussa T Pauha & J Konttori (toim), Suomalaiset muslimit. Gaudeamus, Helsinki , Sivut 191–205.

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

12

Moskeijan uskonnonopetus koulun katsomusopetuksen korvaajana ja täydentäjänä

Jussi Ikkala & Niina Putkonen

Vuoden 2003 uskonnonvapauslain uudistuksen yhteydessä yleissivistävän koulun uskonnonopetus muuttui tunnustuksellisesta uskonnonopetuksesta oppilaan oman uskonnon opetukseksi. Oman uskonnon opetuksen tavoitteena on tarjota oppilaille uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys, ja opetukseen sisältyy myös tutustumista muihin maailmanuskontoihin ja suomalaiseen katsomusperinteeseen. Opetus siis perehdyttää oppilaita heidän omaan uskontoonsa, ei pyri niinkään sitouttamaan siihen.[1]

Julkisessa keskustelussa ja tutkimuksissa on pohdittu, kuinka uskonnon opetus olisi hyvä järjestää. Yksi islamin ja muiden niin sanottujen vähemmistöuskontojen opetukseen liittyvä järjestämismahdollisuus on jäänyt vähemmälle huomiolle: oppilaan osallistuminen koulun katsomusopetuksen asemasta muuhun oman uskonnon opetukseen. Tämän mahdollistaa perusopetusasetus.[2] Kaikki islamin opetukseen oikeutetut oppilaat eivät osallistu koulun tarjoamaan opetukseen, vaan saavat oman uskonnon opetusta uskonnollisessa yhdyskunnassaan. Syyt tähän ovat moninaiset. Islamin oppitunnit saattavat sijoittua oppilaan kannalta hankalaan ajankohtaan, ne voivat esimerkiksi olla myöhään iltapäivällä muiden oppilaiden koulupäivän jo päätyttyä. Oppilas voi myös joutua siirtymään toiseen kouluun osallistuakseen opetukseen, sillä

koulujen islamin opettajat ovat usein kiertäviä opettajia, joilla on vastuullaan useamman koulun opetus. Muita syitä ovat esimerkiksi haasteet kodin ja koulun yhteistyössä sekä huoltajien odotukset islamin opettajaa kohtaan. Opettaja saattaa esimerkiksi edustaa erilaista islamin suuntausta kuin oppilaan perhe, tai hän ei ole muslimi.[3]

Tässä luvussa tarkastelemme koulun katsomusopetuksen korvaavaa, uskonnollisessa yhdyskunnassa annettavaa uskonnonopetusta. Lukua varten haastattelimme Helsingin, Espoon ja Vantaan opetustoimessa toimivia virkamiehiä, jotka vastaavat kaupunkien koulun järjestämästä oman uskonnon opetuksesta (henkilöt merkitty tekstiin koodein V1, V2, V3). Lähestyimme sähköpostitse ja puhelimitse viittä pääkaupunkiseudulla sijaitsevaa moskeijaa, joissa järjestetään koulun uskonnonopetusta korvaavaa opetusta. Tieto korvaavasta opetuksesta perustui yhteisöjen omaan ilmoitukseen verkkosivuilla tai moskeijavierailun yhteydessä saatuun tietoon. Moskeijoissa on muutakin opetustoimintaa, kuten Koraanin lukemiseen ja ulkoaoppimiseen tähtäävää opetusta sekä Koraanin selitystä (*tafsir*), jotka saattavat käytännössä toimia myös koulun uskonnonopetuksen korvaavana opetuksena. Haastattelupyyntöömme vastattiin kahdesta moskeijasta, joissa molemmissa toteutettiin korvaavaa opetusta suunnitelmallisesti joko oman opetussuunnitelman tai temaattisen opetusohjelman avulla. Haastattelimme kolmea henkilöä, jotka toimivat opettajina korvaavaa uskonnonopetusta tarjoavissa islamilaisissa yhdyskunnissa (henkilöt merkitty tekstiin koodein O1, O2, O3). Yhdyskunnat edustavat kahta islamin pääsuuntausta, sunnalaisuutta ja shiialaisuutta. Kaksi haastatelluista opettajista toimii myös moskeijan imaamina.[4]

Islam katsomusaineena koulussa

Koulussa toteutettava islamin opetus ei ole uusi ilmiö Suomessa: islamia opetettiin jo vuosina 1948–1969 Suomen tataariyhteisön ylläpitämässä Turkkilaisessa kansakoulussa, helsinkiläisissä kouluissa islamin uskonnon opetus aloitettiin 1980-luvulla, ja vuonna 1995 valmistui ensimmäinen valtakunnallinen opetussuunnitelma islamin opetukseen. Islamin opetussuunnitelmaan perustuvalla opetuksella Suomessa on siten jo melkein kolmikymmenvuotinen historia. Lisääntynyt liikkuvuus ja suomalaisen yhteiskunnan katsomuksellinen ja kulttuurinen moninaistuminen

heijastuvat myös kouluun. Koulun järjestämään islamin opetukseen osallistuvien oppilaiden määrä onkin 2010-luvulla valtakunnallisesti lähes kaksinkertaistunut. Alakoulussa oli vuonna 2012 noin 5400 oppilaasta, ja vuonna 2018 heitä oli noin 9400. Yläkoulussa taas oli vuonna 2012 noin 2600 oppilaasta, ja vuonna 2018 heitä oli noin 4000. Lukioista ei ole saatavilla tarkkoja opiskelijamääriä, sillä opetushallinnon tilastoinnissa islam sisältyy ”muihin uskontoihin”, joten samassa luvussa ovat myös esimerkiksi katolista uskontoa opiskelleet.[5]

Suomessa koulun katsomusopetus perustuu vuoden 2003 uskonnonvapauslain mukaisesti positiiviseen uskonnonvapauteen, mikä tarkoittaa sitä, että oppilaalla on oikeus saada oman uskontonsa tai katsomuksensa mukaista opetusta. Oman uskonnon opetus on lähtökohtaisesti sekulaaria, ei-tunnustuksellista opetusta. Koulun oman uskonnon opetukseen ei siis sisälly uskonnon harjoittamista, ja se on uskonnollisesti ja katsomuksellisesti sitouttamatonta, mutta sillä on sidos uskonnollisiin yhdyskuntiin, sillä opiskeltava uskonto määrittyy niiden jäsenyyden perusteella. Tunnustuksellisesta opetuksesta luopumisen myötä lainsäädännöstä kumottiin evankelisluterilaisen ja ortodoksisen uskonnon opetusta antavan luokanopettajan tai aineenopettajan velvollisuus kuulua opettamansa uskonnon mukaiseen uskontokuntaan. Lainsäädännössä ei sitä vastoin ole ollut mainintaa islamia tai muita uskontoja opettavien opettajien uskontokuntaan kuulumisesta.[6]

Opetuksen järjestäjän, useimmiten kunnan, velvollisuutena on järjestää muuhun kuin evankelis-luterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluville heidän oman uskontonsa opetusta, jos huoltajat pyytävät sitä. Pienin ryhmäkoko on kolme oppilasta. Nykyisissä vuoden 2014 valtakunnallisissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa uskonto oppiaineena jakaantuu viiteen eri uskonnon oppimäärään: evankelisluterilaiseen, ortodoksiseen, katoliseen, juutalaiseen sekä islamin uskonnon oppimäärään. Myös viidelle muulle uskonnon oppimäärälle – buddhalaiselle uskonnolle, Krishna-uskonnolle, adventistiselle uskonnolle, helluntailiikkeen uskonnolle ja bahá'í-uskonnolle – annettiin vuoden 2020 lopulla uudistetut valtakunnalliset opetussuunnitelmat aikaisempien vuoden 2006 opetussuunnitelmien tilalle. Nämä opetussuunnitelmat otettiin käyttöön 1.8.2021 mennessä kaikilla perusopetuksen luokka-asteilla.[7]

Vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa uskonnon eri oppimäärille on määritelty yhteiset oppiaineen sisältöalueet:

suhde omaan uskontoon, uskontojen maailma ja hyvä elämä. Niiden pohjalta on laadittu tarkentavat kuvaukset vastaamaan kunkin oppimäärän keskeisiä sisältöjä. Vaikka oman uskonnon opetukseen ei sisälly uskonnon harjoittamista, esimerkiksi rukoilua, pedagogisesti perusteltu uskonnon harjoittamisen muotoihin ja tapoihin tutustuminen on kuitenkin määritelty osaksi oman uskonnon tuntemusta. Esimerkiksi vierailu moskeijassa tai muussa uskonnollisessa rakennuksessa tai tutustuminen rukouksiin ja uskonnollisiin toimituksiin ilman uskonnon harjoittamisen elementtejä voivat olla osa koulun uskonnonopetusta.[8] Tutkimissamme moskeijoissa olikin käynyt opintovierailuilla päiväkotiryhmiä ja eri uskonnontunneille osallistuvia oppilaita.

Suuri osa suomalaisista muslimeista ei kuulu mihinkään rekisteröityneeseen islamilaiseen yhdyskuntaan. Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen ei olekaan ehdoton ehto uskonnon opetuksen toteuttamiseen, vaan huoltajat voivat pyytää lapsilleen koulussa islamin uskonnon opetusta myös lasten kasvatuksen ja kulttuuritaustan perusteella. Käytännössä koulujen islamin uskonnon opetus toteutetaan opetuksena, johon osallistuu oppilaita moninaisista taustoista ja useista islamilaisista yhdyskunnista. Islamin opetuksessa noudatetaan yhtä opetussuunnitelmaa, vaikka opetukseen osallistuu oppilaita moninaisista taustoista, esimerkiksi sunni- ja shiia-yhteisöistä. Sen sijaan kristinuskon opetukseen on laadittu viisi eri oppimäärää: evankelisluterilainen, ortodoksinen, katolinen, adventistinen ja helluntailainen.[9] Vaikka opetussuunnitelman sisällöt ohjaavat ottamaan opetuksessa huomioon uskonnon rikkaan sisäisen moninaisuuden, voidaan kysyä, toteutuuko tämä käytännön opetustyössä. Islamin uskonnon opettajat ovat itse pitäneet muslimeille yhteisiä sisältöjä painottavan ”yleisislamin” vahvuutena erilaisista taustoista olevien muslimien yhteisöllisyyden tukemisen.[10]

Perusopetuksen järjestäjän näkökulma koulun katsomusopetuksen korvaavaan opetukseen

Muslimioppilaalla on nykyisin kolme tapaa osallistua koulun katsomusopetukseen. Hän voi osallistua jäsenyyteen perustuvan uskonnonopetusmallin kannalta ensisijaisena pidettyyn oman uskonnon eli islamin opetukseen, elämänkatsomustiedon tai evankelisluterilaisen uskonnon opetukseen. Elämänkatsomustieto on vaihtoehtona tilanteissa, jolloin

islamilaiseen yhdyskuntaan kuuluvalle oppilaalle ei järjestetä oman uskonnon opetusta, ja huoltaja pyytää elämänkatsomustiedon opetusta. Lisäksi syynä voi olla, ettei muslimioppilas kuulu mihinkään rekisteröityyn islamilaiseen yhdyskuntaan – tällöin tosin islamin opetusta voi pyytää oppilaan kasvatuksen ja kulttuuritaustan perusteella. Nykyisen lainsäädännön näkökulmasta vähemmistöuskontoa edustavalla mutta rekisteröityyn uskontokuntaan kuulumattomalla oppilaalla on laajin mahdollisuus valita, mihin koulun katsomusopetuksen oppimäärään hän osallistuu.[11] Neljäntenä vaihtoehtona on vielä perusopetusasetuksessa annettu mahdollisuus osallistua muuhun kuin koulun järjestämään oman uskonnon opetukseen. Opetushallitus on tarkentanut tämän tarkoittavan oppilaan oman uskonnollisen yhdyskunnan antamaa koulun uskonnonopetuksen korvaavaa opetusta.[12] Asetuksen antamisen taustalla on ollut halu mahdollistaa oppilaan osallistuminen oman uskonnon opetukseen, mikäli koulu ei järjestä kyseistä opetusta esimerkiksi oman uskonnon opetusta pyytävien oppilaiden vähäisen määrän takia.[13] Toisena asetuksen antamisen syynä voidaan nähdä vuoden 2003 uskonnonvapauslakia edeltävä lainsäädäntö. Vuonna 1985 luotu uskonnoton vaihtoehto elämänkatsomustieto oli alun perin tarkoitettu vain uskontokuntiin kuulumattomille oppilaille, joten islamilaiseen yhdyskuntaan kuulunut oppilas ei voinut osallistua lainkaan elämänkatsomustiedon oppitunneille, vaikka koulussa ei olisi tarjottu islamin opetusta.[14] Tällöin vaihtoehdoksi jäi osallistua enemmistön mukaiseen evankelisluterilaiseen opetukseen tai anoa siitä vapautusta, jonka jälkeen oli mahdollista hyödyntää perusopetusasetuksen suomaa mahdollisuutta saada opetusta omassa uskonnollisessa yhdyskunnassa.

Etenkin pääkaupunkiseudulla ja suurissa kaupungeissa koulut tarjoavat nykyisin yhä enemmän islamin opetusta, eikä oppilaan tarvitse välttämättä siirtyä koulupäivän aikana toiseen kouluun osallistuakseen useamman koulun oppilaista muodostettuun islamin opetusryhmään. Perusopetusasetusta kuitenkin sovelletaan edelleen silloin, kun oppilaan huoltajat valitsevat uskonnollisen yhdyskunnan antaman opetuksen kouluopetuksen asemesta. Tutkimushaastatteluissamme nousi esiin osin samoja teemoja, joita on esitetty aikaisemmissa koulun islamin opetukseen liittyvissä tutkimuksissa.[15] Kaikki kolme haastattelemaamme oman uskonnon opetuksen järjestelyistä vastaavaa virkamiestä Helsingin, Espoon ja Vantaan opetustoimissa olivat käyneet oppilaiden huoltajien ja koulujen kanssa keskusteluja, kun huoltajat halusivat lastensa

jäävän pois koulun katsomusopetuksesta. Syinä tähän olivat esimerkiksi erot opetussuunnitelman sisällöissä ja huoltajien odotuksissa. Yksi ongelma huoltajien näkökulmasta oli se, että islamin opetuksessa tutustutaan muihin maailmanuskontoihin. Toinen ongelma oli islamia opettavan opettajan katsomukselliseen taustaan liittyvät kysymykset.

> V3: [P]erheet saattavat kokea, että opettaja kuuluu väärään ryhmään. Meillä esimerkiksi [kaupungissa] on muodollisesti kelpoinen islamin opettaja, joka ei itse ole muslimi. Nainen ei käytä näitä tunnusomaisia vaatteita, mutta hän on täysin pätevä. Silloin se on vanhempien kädessä, jos he kokevat, että opetus on vääränlaista, vaikka se on aivan varmasti mitä parhaiten opetussuunnitelmaa noudattavaa, niin sitten he vaan tekevät sellaisen ratkaisun. Ja on myöskin tällaisia, että sunni-taustaiset perheet ovat olettaneet, että opettaja on shiiamuslimi, ja sitten ruvenneet siitä nostamaan haloota.

Suomalaisen koulujärjestelmän näkökulmasta opettajan valintakriteerinä on opettajan muodollinen kelpoisuus tehtävään. Kelpoisuusvaatimusten mukaan islamin aineenopettajalta edellytetään 1) ylempää korkeakoulututkintoa, 2) opettajan pedagogisia opintoja ja 3) yliopistossa suoritettuja aineenhallinnan antavia islamin opintoja. Kelpoisuusvaatimuksissa on kuitenkin lievennys muille kuin evankelisluterilaisen ja ortodoksisen uskonnon opettajille: yliopisto-opintojen asemesta riittävän aineenhallinnan voi osoittaa myös muulla tavoin hankituilla riittävillä tiedoilla ja opetettavan uskonnon tuntemuksella. Opettajan rekrytoiva kunta tai koulu arvioi tällaisessa tapauksessa opettajan aineenhallinnan riittävyyden. Tämä lievennysmomentti on lisätty kelpoisuusvaatimuksiin vuoden 2003 uskonnonvapauslain uudistamisen yhteydessä.[16]

Oppilaiden huoltajien näkökulmasta tärkeää opettajan pätevyydelle on opettajan oma uskonnollinen vakaumus. Monesta tuntui kyseenalaiselta, jos islamin uskonnon opettaja ei itse ollut muslimi. Yksi haastattelemistamme virkamiehistä kertoi kuitenkin, että kymmenen vuoden aikana kotien suhtautuminen koulun islamin opetukseen oli muuttunut.

> V1: Tämä on mielenkiintoinen pieni signaali, mikä on tullut juuri, ehkä tänä syksynä [2019] kiinnitin siihen huomiota. Että siinä on tullut muutos. Se oli ehkä yhtenäisempi silloin

> 10 vuotta [sitten], mutta nyt se on hyvin paljon moninaisempi se, kuka on ”oikea opettaja”. Että [...] välttämättä ei ole kysymys siitä, edustaako itse tätä uskontoa, voi olla muun muassa kysymys siitä, että edustaako ehkä oikeaa tulkintatapaa, vaikka saattaa olla taustakin erilainen. Ja [...] se ei suinkaan mene enää niin kuin kymmenen vuotta sitten, [kun] oli sellainen joukkopako kouluopetuksesta, jos oli vaikkapa sukupuoleltaan nainen opettajana. Se ei automaattisesti mene niin, vaikka niitä samoja asioita nousee esiin. Ja siellä on vähän eri ikäisiä, joilla on vähän eri näkökulma. Yhteisöllä saattaa olla ajatus, että pitää olla tietynlainen opettaja, mutta sitten saattaa nuorilla olla arvostusta, että sähän [opettaja] olet lukenut tosi paljon vaikka.

Kaupunkien virkamiehet kertoivat pyrkivänsä rakentavaan vuoropuheluun keskustelemalla huoltajien kanssa opetussuunnitelman ja koulun katsomusopetuksen tavoitteista sekä opettajilta vaaditusta kelpoisuudesta. Kodeissa on näiden keskustelujen pohjalta tehty erilaisia päätöksiä: oppilas on jatkanut koulun islamin opetuksessa, siirtynyt elämänkatsomustiedon opetukseen tai oman uskonnollisen yhdyskunnan tarjoamaan korvaavaan opetukseen.

Helsingin, Espoon ja Vantaan opetustoimien välillä näkyy selkeä painotusero suhtautumisessa korvaavaan opetukseen. Kun helsinkiläinen tai vantaalainen oppilas voi osallistua oman uskonnollisen yhdyskunnan korvaavaan opetukseen huoltajan ilmoituksella koulun rehtorille, Espoossa vaaditaan erillinen hallinnollinen päätös opetuksen aluepäälliköltä poikkeuksellisesta opetuksen järjestämisestä. Espoon opetustoimessa korostettiin, että mikäli koulu järjestää oppilaan oman uskonnon opetusta, siihen tulisi osallistua.

> V2: Espoossa siinä ollaan aika tiukkoja. Jos koulu tarjoaa opetuksen, siihen pitää osallistua. Eri asia on silloin, jos me emme pysty tarjoamaan opetusta. Se on yksi syy, että meillä ei ole kyseisen uskonnon opetusta tarjolla. Yksittäisten oppilaiden kohdalla haetaan vapautusta opetuksesta, ja se on tietysti hallinnollinen prosessi.

Opetustoimien virkamiehet pitivät oppilaan osallistumista oman uskonnollisen yhdyskunnan antamaan korvaavaan opetukseen ongelmallisena, koska oppilas ei saa tällaisessa tilanteessa katsomusaineesta arvosanaa koulutodistukseen. Uskonnollisten yhdyskuntien antamissa korvaavan opetuksen osallistumistodistuksissa saattaa olla arvosana, mutta sitä ei siirretä oppilaan koulutodistukseen. Katsomusaine on lukuaine, joten sen arvosana vaikuttaa peruskoulun päättötodistuksen keskiarvoon. Todistuksella on tärkeä asema haettaessa toisen asteen opintoihin, lukioon ja ammattikouluun, ja katsomusaineen arvosanalla saattaa olla huomattavakin vaikutus oppilaan keskiarvoon. Tämän takia pääkaupunkiseudun opetustoimen virkamiehet toivoivat, että oppilaat osallistuisivat koulun järjestämään katsomusopetukseen – oman uskonnon opetukseen, elämänkatsomustietoon tai enemmistön uskonnon opetukseen.

Oman uskonnon opetuksesta vastaavien virkamiesten haastatteluissa kävi ilmi, ettei kunnilla ole tietoa uskonnollisen yhdyskunnan järjestämän korvaavan opetuksen sisällöistä. Yhden virkamiehen käsityksen mukaan uskonnollisen yhdyskunnan opetus olisi lähtökohtaisesti tunnustuksellista ja lähempänä uskontokasvatusta. Näin se olisi tavoitteiltaan erilaista kuin koulun antama opetus.

> V1: Se nyt on ihan selvää, että lähtökohta on kuitenkin tunnustuksellinen tai [sellainen] käsitys [minulla] on. Ja se on toisin sanoen sitä uskontokasvatusta, että se on hyvin erilaista kuin koulun antaman opetuksen tavoitteet. Tämä muodostaa aikamoisen haasteen. Jos itse voisi toivoa, niin kouluilla olisi se mahdollisuus, että opetus olisi koulussa tai jollain [muulla] tavalla ratkaistu, kun on nuoren kannalta tosi ongelmallista, että hän opiskelee vaikka siellä yhdyskunnassa, ja hän havahtuu seiska-, ysiluokalla, että tämä voisi olla aika hyvä tämä arvosana katsomusaineesta, ja sitten jos hänellä ei ole siitä muuta kuin yhdyskunnan opetus... [...] Se on oppilaalle aika epäreilu tilanne, ja sen takia toivoisi, että tähän tulisi jokin muutos.

Uskonnollisissa yhdyskunnissa korvaavaan uskonnonopetukseen osallistuvien oppilaiden määrästä ei ole saatavilla täsmällistä tietoa, sillä perusopetusta järjestävät kunnat ja yksityiset oppilaitokset eivät erikseen tilastoi koulun ulkopuolella toteutettuun katsomusopetukseen

osallistuvia oppilaita tai heidän uskontokuntiaan. Joitakin suuntaviivoja voi kuitenkin saada opetushallinnon tilastoista. Vuonna 2018 koulun antamaan katsomusopetukseen ei osallistunut 0,8 prosenttia alakoululaisista eli 2808 oppilasta ja 0,6 prosenttia yläkoululaisista eli 1152 oppilasta. Osa luvuista on selitettävissä erityiskoulujen opetussuunnitelmilla ja opetuksen järjestelyillä. Esimerkiksi kansainvälisten International Baccalaureate (IB) -ohjelmien mukaan opiskelevien oppilaiden opetussuunnitelma ei sisällä lainkaan katsomusainetta, ja vaikeasti kehitysvammaisten oppilaiden opetus voidaan järjestää oppiainejaon sijasta toiminta-alueittain, jolloin katsomusainetta ei opiskella erillisenä oppiaineena, eikä se siten näy tilastossa. Oma erityistapauksensa on Helsingin eurooppalaisen koulun katsomusopetus, jota toteutetaan kaikille oppilaille yhteisenä uskontotietona. Eri tilastovuosina kyseisen koulun oppilaat on merkitty joko elämänkatsomustiedon oppilaiksi tai oppilaiksi, jotka eivät osallistu lainkaan koulun katsomusopetukseen. Opetushallinnon tilastointi katsomusopetukseen osallistumattomista oppilaista on myös sikäli puutteellinen, ettei siitä ilmene, osallistuiko oppilas uskonnollisen yhdyskunnan järjestämään opetukseen koulun katsomusopetuksen asemesta vai koulun järjestämään muuhun opetukseen tai ohjattuun toimintaan. On myös hankala sanoa, kuinka suuri osa koulun katsomusopetukseen osallistumattomista oppilaista on muslimeja, jotka olisivat oikeutettuja oman uskonnon opetukseen koulussa.[17]

Moskeijoiden antama korvaava uskonnonopetus

Suomalaisessa tutkimuksessa ei ole aikaisemmin selvitetty uskonnollisen yhdyskunnan antaman korvaavan opetuksen sisältöjä tai käytännön toteutusta. Tutkimuksemme kohteiksi valikoitui kaksi islamin eri pääsuuntausta edustavaa pääkaupunkiseudulla toimivaa moskeijaa. Haastattelimme näissä moskeijoissa opettavaa kolmea opettajaa (O1, O2, O3). Kaksi opettajista toimi uskonnollisen yhdyskuntansa imaameina.

Opetuksen järjestäminen moskeijassa

Molemmissa moskeijoissa annettavaan opetukseen osallistuvat oppilaat oli jaettu ikäryhmittäin. Toinen moskeija oli laatinut oman opetussuunnitelman, johon oli haettu mallia Helsingin juutalaisen koulun

opetussuunnitelmasta, ja jokaiselle luokka-asteelle oli nimetty omat tavoitteet ja sisällöt. Lisäksi opetussuunnitelmassa oli kuvattu työtapoja, työvälineitä sekä arvioinnin kriteerit. Opetusta annettiin kahdessa yhdyskunnan moskeijassa yhteensä viidelle opetusryhmälle.

> O3: Se [opetus] jakautuu iän mukaisesti, niin että kerätään pienempiä lapsia omiin ryhmiin ja isompia omiin ryhmiin. Saattaa olla myöskin, että samassa ryhmässä voi olla ikäeroa yksi tai kaksi vuotta, mutta ei enempää mielellään oteta sitä [ikäeroa], koska [silloin olisi] niin suuri ero noiden [eri ikäisten] opetussuunnitelmien välissä. Yleisesti meillä on niin, että jokainen, joka tulee opiskelemaan, viettää tässä kaksi tuntia, eli hän menee toiseksi tunniksi uskontoon ja toiseksi äidinkieleen opetukseen. Monet tekevät sillä tavalla, että kun on sisaruksia, he tulevat yhdessä, eli pienemmät opiskelevat uskontoa, sen sijaan isommat äidinkieltä, sitten pidetään tauko, että menevät toisin päin, eli [...] vaihdetaan vain paikkoja.

Toisessa moskeijassa oppilaat oli jaettu iän mukaan kahteen ryhmään, 5–9-vuotiaiden ryhmään ja yli 10-vuotiaiden ryhmään. Näitä ryhmiä opetettiin samaan aikaan erillisissä opetustiloissa yhdyskunnan moskeijassa. Tässäkin moskeijassa kieltä opiskeltiin uskonnon opetuksen rinnalla. Opetus järjestettiin sunnuntaisin kello kahdesta kello viiteen. Ensin oli tunnin verran Koraanin ja arabian kielen opetusta, ja oppilaat oli jaettu tasojen mukaan neljään ryhmään, joita kutakin opetti oma opettaja. Kello kolmesta neljään oli puolestaan islamin oppitunti kahdessa ikäryhmässä ja vielä kello neljästä viiteen yhteisön erään äidinkielen opetusta. Oppilaiden huoltajat valitsivat, mihin opetusosioihin heidän lapsensa osallistuivat.

Toisessa moskeijassa islamin oppitunnin opetuskielenä oli yhteisön oma äidinkieli ja toisessa suomi. Tarvittaessa opetuksessa käytettiin apuna myös muita oppilaiden ja opettajan osaamia kieliä. Oman opetussuunnitelman laatineessa moskeijassa oli tarkkaan mietitty kunkin luokka-asteen opetuksen sisällöt. Vuosiluokkien 1–5 opetuksessa painottui islamin uskonto ja profeettojen historia. Vuosiluokilla 6–9 opetuksessa syvennettiin oman uskonnon tuntemusta, mutta lisäksi tutustuttiin keskeisiin maailmanuskontoihin ja suomalaiseen katsomusperinteeseen.

Opetuksen tavoitteissa oli otettu huomioon oppilaiden ikä ja taitotaso. Esimerkiksi Koraanista opeteltiin ensin lyhyitä suuria ja vasta myöhemmin käsiteltiin arabiankielisen Koraanin lukemisen perusteet.

Toisessa moskeijassa ei ollut kirjoitettua opetussuunnitelmaa, ja opettajilla oli vapaus valita käsiteltävät aiheet. Opettaja 2 kuvasi valitsevansa yli 10-vuotiaiden ryhmän opetukseen tietyn teeman koko lukuvuodeksi.

> O2: Niin, opettaja saa itse päättää [...]. Koraanin opetuksessa olen antanut sellaiset löyhät ohjeet opettajille, että he saavat itse seurata, mitä mallia haluavat, mutta minun mallini on ollut se, että esimerkiksi luemme ensin vähän piirissä, ja he toistavat perässäni. Sitten he lukevat vähän pareittain ja tulevat lukemaan minulle yksitellen. Islam-tunnilla [...] yritän valita aiheen vuodeksi, ja sitten käyn sitä läpi. Esimerkiksi viime lukukautena meillä oli [puhetta] käytöstavoista, tällaisista moraalisista jutuista, sitä ennen oli imaamien elämäkertoja ja sitä ennen oli Profeetan elämäkerta, kaksi lukukautta [käsittelimme] Profeetan elämäkertaa, koska se on aika pitkä. Sitä ennen oli ylösnousemus, tuonpuoleinen, paratiisi, helvetti, tällaiset. Ja nyt meillä oli näitä käytännön lakijuttuja.

Molemmissa moskeijoissa oppilailla oli kokeita ja oppilaiden poissaoloja seurattiin. Moskeijan opetus sisälsi myös yhteisön islamin suuntauksen ja omien tapojen opetusta, mitä ei sisälly koulun uskonnonopetukseen.

Oppimateriaalit

Molemmissa tutkimissamme moskeijoissa käytettiin oppimateriaaleja, jotka ovat tuttuja sekä islamilaisesta perinteestä että suomalaisesta koulusta. Opettajat valmistivat oppimateriaaleja myös itse. Toisessa haastatelluista yhdyskunnista oppimateriaalia sekä uskonnon että kielen opiskeluun tuotettiin kahdessa toimikunnassa. Taloudellinen itsenäisyys ja opetuksesta kerättävä lukukausimaksu mainittiin opetusmateriaalien hankkimisen mahdollistajina.

Salam – Islamin polku -kirjasarja on Opetushallituksen julkaisema peruskoulun islamin uskonnon oppikirjasarja. Oppikirjat on julkaistu suomeksi ja ruotsiksi, ja Opetushallituksen verkkosivuilla on lisäksi opettajille suunnattu maksuton lisämateriaali.[18] *Salam – Islamin polku*

-oppikirjasarja oli käytössä molempien haastateltujen moskeijoiden uskonnonopetuksessa. Opettaja 1 käytti kirjaa 5–9-vuotiaiden lasten ryhmän opetuksessa oppituntien sisältöjen suunnittelun tukena ja hyödynsi opetuksessa kirjan tarinoita. Hän kirjoitti opetustarinoita myös itse ja käsitteli kirjan sisältöjä lisäksi yhteisön edustaman suuntauksen perinteestä ja kulttuurista nousevien teemojen avulla. Muun oppimateriaalin hän kertoi valmistavansa itse. Moskeijan opetukseen osallistui oppilaita myös islamin toisesta pääsuuntauksesta.

> O1: [M]oni lapsi on sanonut, että meillä on tämä sama kirja koulussa. Mutta eivät he ikinä ole [sanoneet] sillä tavalla, että tämä on toistoa tai osaan tämän jo. Niin sitten ehkä olen ajatellut, että koulussa [asiat] käsitellään eri tavalla kuin mitä minä käsittelen heidän kanssaan. Ja meillä se [opetus] saa tavallaan olla myös tunnustuksellista.

Opettaja 2 opetti samassa moskeijassa yli kymmenenvuotiaiden lasten ryhmää. Oppilailla oli käytössään vihkot, ja opettaja oli laatinut monisteita sisältöjen käsittelyyn. Opetusmateriaalina oli lisäksi Koraani ja haditheja. Opettaja 2 mainitsi oppimateriaalina myös sarjakuvan ja elokuvat. Lisäksi oppitunneilla harjoiteltiin esimerkiksi rukousta ja rukouspesua.

Lapsilähtöisyyttä ja asioiden käsittelyä lasten omien kysymysten pohjalta pidettiin tärkeänä osana uskonnonopetusta kaikissa haastatteluissa. Haastatteluissa tuli esiin myös yhdyskunnissa annettavan uskonnollisen kasvatuksen keskeinen rooli oman kulttuurin ja kielen välittämisessä. Toisessa moskeijassa opetuskielenä oli pääasiallisesti suomi, toisessa yhteisön oma äidinkieli. Myös Opettaja 3 käytti opetuksessa *Salam – Islamin polku* -oppikirjasarjaa. Sen ensimmäinen osa on käännetty yhteisön äidinkielelle. Lisäksi käytössä oli kaksiosainen arabian kielen oppikirja, jonka avulla opiskeltiin arabian kirjaimia sekä Koraanin lukemista ja lausumista. Opetuskäytössä oli myös julkaisu *Suurat ja pyyntörukoukset*, joka sisältää Koraanin suuria arabiaksi latinalaisin kirjaimin translitteroituna ja käännöksen sekä yhteisön äidinkielellä että suomeksi.

Korvaava ja täydentävä islamin uskonnon opetus

Kuten edellä tuli esille, pääkaupunkiseudun kuntien välillä on eroja siinä, hyväksyvätkö ne uskonnollisessa yhdyskunnassa annettavan uskonnonopetuksen koulun katsomusopetuksen korvaavaksi opetukseksi. Opettaja 3 piti ongelmallisena, että korvaavan opetuksen käytännöt ja toimintamallit vaihtelevat kouluittain. Opettajan 2 mukaan uskonnollisen yhdyskunnan antama opetus ei korvannut kouluopetusta vaan täydensi sitä, mikä tarkoitti esimerkiksi yhteisön omien näkökulmien tarkempaa käsittelyä sekä uskonnon harjoittamiseen liittyviä käytännön sisältöjä yhdyskunnan uskonnonopetuksessa.

> O2: Aina, jos he [huoltajat] sanovat, että en halua, että lapseni menee [koulun islamin opetukseen], kysyn, mikä syy on. Ja jos on joku ongelma opettajan kanssa tai jotain tällaista, niin pyrin ottamaan yhteyttä kouluun ja juttelemaan ongelmasta. [...] Mutta tietenkään emme voi pakottaa heitä. Tämä on meidän kehoitus, että [opetuksen] ei pitäisi olla korvaava vaan täydentävä. Että siellä on hyvä saada se [opetus] myös, ja täällä ehkä vähän enemmän. [...] meidän tahtona on se, että koulusta ei loppuisi oman uskonnon opetus.

Tässä moskeijassa korvaavaan opetukseen osallistuvien lasten ja nuorten määrä oli edellisenä vuonna peräti kaksinkertaistunut. Oppilaiden määrän kasvu oli aiheuttanut ongelmia, sillä opetustiloja ja opettajia piti järjestää lisää. Opetukseen käytettäviä resursseja pitäisi tällaisissa tilanteissa lisätä, mihin uskonnollisilla yhdyskunnilla ei välttämättä ole mahdollisuutta.

Opettajan 3 mukaan aineenhallinta ja lapsen maailman ymmärtäminen ja tukeminen (pedagoginen osaaminen) ovat keskeisiä uskonnonopettajan osaamisalueita. Lisäksi olennaista uskonnonopettajana toimimisessa on hänen mukaansa esimerkkinä oleminen, jolloin on ongelmallista, jos opetus ja opettajan käyttäytyminen ovat ristiriidassa. Haastattelujen perusteella uskonto näyttäytyykin oppiaineena, jossa opettajalla on suuri merkitys.[19] Huoltajien kokemukset islamin uskonnon opettajista vaikuttavat heidän päätöksiinsä siitä, minkälaisen opetuksen he valitsevat. Tässä mielessä uskonnon opettajalla on vahva rooli koulun katsomusopetukseen sitouttamisessa ja sitoutumisessa.

Haastattelemiemme moskeijoiden opettajien, heidän käyttämiensä opetusmateriaalien ja toisen moskeijan opetussuunnitelman perusteella moskeijoiden antamalla korvaavalla opetuksella ja koulun antamalla islamin opetuksella on paljon yhtymäkohtia. Uskonnollisen yhdyskunnan opetuksessa pystyttiin kuitenkin ottamaan kouluopetusta paremmin huomioon moskeijan edustaman islamin suuntauksen erityispiirteet. Lisäksi yhdyskunnan opetuksessa oli mahdollista syventyä perusteellisemmin esimerkiksi päivittäisten rukousten hallintaan ja arabiankielisen Koraanin suurien opetteluun sekä lukemiseen liittyviin sääntöihin. Koulun islamin opetuksessa ei pystytä yhtä laajasti perehtymään alkukielellä suuriin ja niiden opetteluun. Toisessa moskeijassa islamia opetettiin yhdyskunnan äidinkielellä, jolloin samalla pystyttiin tukemaan oppilaiden kielellistä osaamista ja kulttuurista identiteettiä. Molemmissa moskeijoissa yhdyskunnan antaman uskonnon opetuksen keskeisenä tavoitteena nähtiin yhdyskunnan oman kulttuurin välittäminen lapsille ja heidän identiteettinsä vahvistaminen. Moskeijan opetuksessa ei tarvinnut toisaalta miettiä rajanvetoa tunnustuksettoman ja tunnustuksellisen opetuksen välillä, vaan rukouksia pystyttiin harjoittelemaan käytännössä. Uskonnollisen yhdyskunnan tarjoaman korvaavan opetuksen merkitys nähtiin myös siinä, että opettaja edusti yhteisön uskontulkintaa ja saattoi toimia esimerkkinä oppilaille yhteisön arvoista ja perinteestä. Opettaja 3 sanoikin, että hänen mielestään ei voi olla niin, että islamin opettaja opettaa oppilaille viiden päivittäisen rukouksen tärkeydestä muttei itse kuitenkaan rukoile.

Yhtenäisten käytäntöjen kehittäminen

Haastattelemiemme opettajien näkökulmasta uskonnollisen yhdyskunnan tarjoamalla korvaavalla uskonnonopetuksella on tärkeä asema lapsen uskonnollisen ja kulttuurisen identiteetin vahvistamisessa. Korvaava opetus mahdollistaa koulun uskonnonopetusta syvemmän perehtymisen oppilaan oman uskonnollisen yhdyskunnan traditioon. Voi kuitenkin olla, että muiden uskontojen tai oman uskonnon sisäisen moninaisuuden tuntemus voi jäädä vähäiseksi, ellei niihin tutustumista ole sisällytetty korvaavaan opetukseen. Toisessa tutkimassamme moskeijassa tämä olikin kirjattu opetussuunnitelmaan. Perusopetuksen järjestäjän näkökulmasta uskonnollisen yhdyskunnan antaman korvaavan

opetuksen yhtenä ongelmana on oppilaan oikeusturva. Oppilas ei saa katsomusaineesta kouluarvosanaa, jolla voisi olla merkittävä vaikutus oppilaan lukuaineiden keskiarvoon ja sen myötä toisen asteen opintoihin hakemiseen. Tämä on ajankohtainen näkökulma, sillä oppivelvollisuus laajentui vuonna 2021 koskemaan toisen asteen koulutuksen. Yhtenä ratkaisuna voisi olla, että moskeijan antamaan korvaavaan opetukseen osallistuva oppilas suorittaisi koulussa islamin kurssikokeet ja osoittaisi hallitsevansa valtakunnallisen opetussuunnitelman sisällöt ja tavoitteet. Osoittamalla osaamisensa oppilas voisi saada oppiaineen arvosanan koulutodistukseensa.

Korvaavan opetuksen ohella uskonnollisten yhdyskuntien opettajat toivat haastatteluissa esiin myös näkökulman omasta opetuksestaan kouluopetuksen täydentäjänä. Koulun uskonnon opetuksen lähtökohtana on lapsen oikeus oman uskonnon opetukseen sekä uskonnolliseen ja katsomukselliseen yleissivistykseen. Uskonnollisten yhdyskuntien uskonnonopetus taas antaa mahdollisuuden perehtyä omaan uskontoon siten, että näkökulmia avataan myös yhteisön kulttuureihin, uskontulkintoihin ja kieliin. Näin vähemmistöjen tärkeänä pitämät perinteet voivat välittyä eteenpäin, mikä edistää niiden ja suomalaisen islamin kaksisataavuotisen historian jatkumista.

Uskonnollisten yhdyskuntien antamaa korvaavaa opetusta tunnetaan varsin vähän, joten aiheesta tarvitaan lisää tutkimusta ja vuoropuhelua koulujen, perheiden ja uskonnollisten yhdyskuntien välillä. Yksin pääkaupunkiseudulla opetuksen järjestäjillä on vaihtelevia käytäntöjä siitä, hyväksytäänkö yhdyskuntien antama uskonnonopetus koulun opetuksen korvaavana uskonnon opetuksena. Käytäntöjen kehittäminen ja selkeyttäminen on tarpeen, jotta yhdenvertaisuus oppilaiden välillä voi toteutua. Yhdenmukainen toimintamalli voi selkiyttää myös yksittäisten koulujen ja uskonnollisten yhdyskuntien roolia ja toimintaa uskonnonopetuksen ja kasvatuksen järjestäjinä.

34.

12. Moskeijan uskonnonopetus koulun katsomusopetuksen korvaajana ja täydentäjänä

1. Hallituksen esitys 170/2002; Seppo 2003, 179–184; Uskonnonvapauslaki (453/2003).
2. Perusopetusasetus 852/1998, 5 § 2 momentti. Esimerkiksi Jehovan todistajiin kuuluvat oppilaat ovat pääsääntöisesti saaneet oman uskonnon opetusta omassa uskonnollisessa yhdyskunnassaan (Uittamo 2007, 134).
3. Kallioniemi 2018, 90; Kankkonen 2008, 134–137; Lempinen 2007, 246–248; Pauha, Onniselkä & Bahmanpour 2017, 111; Rissanen 2019, 131; Sakaranaho 2019a, 67; Tainio & Kallioniemi 2019, 151.
4. Osa haastateltavista voi olla tunnistettavissa, minkä vuoksi haastateltavat ovat lukeneet tekstin ennen sen julkaisua.

5. Pyysiäinen 2000, 4; Saine 2000, 198; Sakaranaho 2008, 167; Vipunen 2020a; 2020b.
6. Opetushallitus 2003, 7; Sakaranaho 2019b, 21; Seppo 2003, 18, 184.
7. Lahtinen & Lankinen 2022, 170–172; Opetushallitus 2006; 2014; 2020a; 2020c.
8. Opetushallitus 2014; 2018.
9. Vuoden 2006 perusopetuksen muiden uskontojen opetussuunnitelmissa oli lisäksi myös vapaakirkollinen uskonnon oppimäärä.
10. Konttori & Pauha 2021, 237; Martikainen 2020, 42; Opetushallitus 2020a; 2020c; 2006; Perusopetuslaki (628/1998) 13§ 6. momentti; Rissanen 2014c, 142; Rissanen & Sai 2018, 341; Sakaranaho 2008, 173–174.
11. Sakaranaho 2019a, 76–77.
12. Perusopetusasetus 852/1998, 5 § 2 momentti. Opetushallitus 2003, 5.
13. Lahtinen & Lankinen 2022, 172.
14. Hallituksen esitys 170/2002, 61; Saine 2000, 185–186; Sakaranaho & Salmenkivi 2009, 456.
15. Kallioniemi 2018; Rissanen 2014c; Zilliacus 2013.
16. Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (985/1998, 21 a § 3 momentti); Valtioneuvoston asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuudesta annetun asetuksen muuttamisesta (693/2003).
17. Lahtinen & Lankinen 2022, 269; Vipunen 2020a; 2020b.
18. Opetushallitus 2020b.
19. Näin myös Räsänen 2007, 164–165.